

EUROPA 2014
IS EEN NIEUW BEGIN MOGELIJK?
De bijdrage van een ervaring

Aan de vooravond van de Europese verkiezingen van 25 mei lijkt de publieke opinie verdeeld te zijn tussen hen die uit de Europese Unie willen stappen en hen die denken dat het zinloos is om te gaan stemmen omdat je stem feitelijk toch niets zal veranderen. Hoewel ook voorstanders van de EU niet ontbreken, heerst er over het algemeen een gevoel van frustratie: Europa lijkt niet meer op een centrum, maar op een grote periferie van de geglobaliseerde wereld. Maar kan, **in het kielzog van paus Franciscus, juist het feit “periferie” te zijn of zich zo te voelen**, als het helemaal in ogenschouw wordt genomen, niet juist **de gelegenheid worden om een positieve houding te herwinnen** en ons een kans geven op verandering?

Wat zijn de factoren van deze gelegenheid?

Europa is geboren en gegroeid rond een paar grootse dingen die de geschiedenis van de wereld hebben getekend en die het belang van het christelijke geloof voor het leven van de mens laten zien. Luigi Giussani herhaalde ze in 1986:

- “De waarde van de *persoon*, absoluut ondenkbaar in de hele wereldliteratuur;
- de waarde van het *werk*, dat in alle culturen ter wereld, in die van de oudheid maar ook door Engels en Marx, werd gezien als slavernij, terwijl Christus het werk definieert als het handelen van de Vader, van God;
- de waarde van de *materie*, dat wil zeggen, het afschaffen van het dualisme tussen een nobel en een verachtelijk aspect van het leven van de natuur;
- de waarde van de *vooruitgang*, van de tijd als iets betekenisvols, want het begrip geschiedenis vergt het idee van een intelligent ontwerp;
- de *vrijheid*. De mens kan zichzelf niet als vrij beschouwen in absolute zin: aangezien hij er eerst niet was en nu wel, hangt hij af. Noodzakelijkerwijs. Het alternatief is heel eenvoudig: ofwel de mens hangt af van Dat wat de werkelijkheid maakt, d.w.z. van God, ofwel hij hangt af van de toevalligheid van de beweging van de werkelijkheid, dat wil zeggen van de macht”.

1. De waarde van een verenigd Europa

Uit deze paar grootse dingen waaruit Europa in de geschiedenis is ontstaan, is ook het project van een Verenigd Europa voortgevloeid, zoals Julián Carrón benadrukt: hoe was het mogelijk dat de grondleggers van Europa zich bereid vonden met elkaar te praten, om iets samen op te bouwen, zelfs na de Tweede Wereldoorlog? Het bewustzijn dat het onmogelijk was de tegenstander te elimineren maakte hen minder arrogant, minder ondoordringbaar voor dialoog, bewust van de eigen noden; men begon de mogelijkheid toe te laten **de ander, in zijn diversiteit, te zien als een hulpbron, als iets goeds**” (*La Repubblica*, 10 april 2013). **Na de Tweede Wereldoorlog besluiten de leiders van de landen die elkaar tot kort daarvoor bevochten hadden** (De Gasperi, Schuman, Adenauer) alle zucht naar wraak of overheersing aan de kant te zetten en **de basis te leggen voor een langdurige vrede** door hun respectievelijke handelsbelangen te verenigen.

Om de uitzonderlijke reikwijdte te begrijpen van wat er tijdens deze situatie gebeurd is, hoeven we maar te denken aan wat er gebeurde na de Eerste Wereldoorlog, na de napoleontische oorlogen of de godsdienstoorlogen: nooit was er een werkelijke vrede, maar een voortdurende

spanning die de weg bereidde voor latere oorlogen. Het Verenigde Europa wordt geboren op een precies en concreet punt: het akkoord over het beheer van kolen en staal (EGKS) van 1951, wat door iedereen erkend werd als een nieuwe manier om met elkaar om te gaan. In het ontstaan van dit eerste Europese project was de kracht van het ideaal een beslissende factor, in staat de loop der dingen te veranderen. Het doel was, anders dan nu, niet beperkt tot de economie. Dit economisch akkoord was namelijk een eerste stap naar een hoger doel: vrede (partners die samenwerken en met elkaar handel drijven voeren normaal gesproken geen oorlog met elkaar) en, samen met vrede, wederzijdse hulp zodat iedereen zijn eigen goed en het gemeenschappelijk goed zou kunnen zoeken.

Het streven naar dit doel wordt hernieuwd in de tweede historische stap van het hedendaagse Europa, die van 1989 – de val van de Berlijnse Muur. Ook die wordt gekenmerkt door de kracht van een ideaal. Weinig mensen, zowel in het Westen als in het Oosten, dachten dat de verdeling van Europa in twee blokken, die op een zo dramatische manier de gebeurtenissen van het Oude continent heeft getekend, op een vreedzame manier overkomen zou kunnen worden. Václav Havel, later de eerste president van het postcommunistische Tsjecho-Slowakije, beweerde in zijn in 1979 uitgegeven *De macht van de machtelozen*, dat het probleem van het sociaal-politieke leven de heerschappij van de leugen van de ideologie was, en dat het werkelijke antwoord op de situatie geen gewelddadige revolutie zou kunnen zijn, noch een simpele politieke hervorming, of eenvoudigweg het afschaffen van het totalitarisme ten faveure van parlementaire democratie, maar **een persoonlijk en sociaal leven gewijd aan de zoektocht naar de waarheid**. In het getuigenis van Havel werd duidelijk dat **de factoren die de geschiedenis veranderen de factoren zijn die door het hart van de mens gaan**.

2. De crisis

De actuele crisis van het “Europese bewustzijn”, naast de economische crisis, laat zien dat wat de oorsprong was van het Verenigd Europa geen evident gegeven meer is, uitgangspunt dat door iedereen erkend wordt als voorwaarde om de uitdagingen aan te gaan die de werkelijkheid ons brengt. Zoals in het verleden al gebeurd is, **moeten wij Europeanen van 2014 opnieuw de redenen voor de eenheid ontdekken die helemaal niet vanzelfsprekend is en waar men voortdurend van terug kan komen**. Inderdaad is, zoals Benedictus XVI zei, “optelbare vooruitgang alleen op materieel vlak mogelijk [...]. Op dit vlak bestaat er, in de groeiende kennis van de structuren van de materie en volgens de steeds verder gaande uitvindingen, duidelijk een continuïteit van vooruitgang naar een steeds grotere beheersing van de natuur. Maar op het vlak van het morele bewustzijn en de morele keuzes bestaat er geen soortgelijke optelbaarheid, om de eenvoudige reden dat de vrijheid van de mens steeds nieuw is en zij haar keuzes steeds opnieuw moet maken. Die zijn nooit simpelweg door anderen reeds voor ons gemaakt – dan zouden wij immers niet vrij meer zijn. Vrijheid stelt als voorwaarde dat in de fundamentele keuzes iedere mens, iedere generatie een nieuw begin is”. De moeilijkheden van het heden maken ons ervan bewust dat “ook de beste structuren alleen dan functioneren, wanneer in een gemeenschap overtuigingen leven, die de mensen kunnen motiveren tot een vrije instemming met de gemeenschappelijke orde” (*Spe salvi*, 24).

Dit is dus de grote gelegenheid die de crisis ons Europeanen biedt: de redenen herontdekken van ons “communautaire bestaan”. Het is een onvermijdelijke uitdaging, de reden van deze uitdaging is nog door Benedictus XVI herhaald: “Omdat de mens altijd vrij blijft en omdat zijn vrijheid ook altijd gebroken vrijheid is, **zal het definitief ingerichte rijk van het goede in deze**

wereld nooit bestaan. Wie de definitieve, voor altijd blijvende betere wereld belooft, doet een valse belofte; hij ziet de menselijke vrijheid over het hoofd”. **Met andere woorden, “goede structuren helpen, maar zijn op zich niet toereikend. De mens kan nooit eenvoudig alleen van buitenaf verlost worden”** (*Spe salvi*, 24-25).

Een specifiek element maakt de weg vandaag de dag nog moeilijker: we hebben niet meer hetzelfde bewustzijn van de diepte van de menselijke behoefte als de grondleggers, een ideële drijfveer is er niet meer en een logica van pure belangen is overheersend geworden.

De enige weg om het nieuwe bewustzijn te vinden dat het Europa van vandaag nodig heeft, is naar de wortels van de crisis gaan om te proberen **alle factoren die meespelen te begrijpen.** Juist voor ons Europeanen is het vitaal geworden een reëel debat te bevorderen over het heden en de toekomst van het Oude Continent en te beoordelen of de tot nu toe gedane pogingen adequaat zijn voor de aard van de crisis. Dit betreft niet alleen de economie maar ook de antropologische uitdagingen. Beweren dat de ernstige antropologische kwesties die we het hoofd moeten bieden, op te lossen zijn met enkel juridische instrumenten, is zowel ineffectief als illusoir. **Zoals duidelijk wordt tegenover de meest radicale problemen van het menselijke bestaan, komt de oplossing “niet direct door het aangaan van de problemen, maar door je te verdiepen in de natuur van het subject dat ze aangaat”** (L. Giussani, 1976).

Het feit dat men dit niveau heeft vergeten, staat aan de oorsprong van de menselijke crisis die het bewustzijn van de doelen heeft verzwakt. Zo is mettertijd het middel (economie, winst, financiën) het doel geworden en is de Europese economische unie veranderd in een louter compromis tussen belangen die onvermijdelijk tegengesteld zijn. Wat opnieuw ontstaat is het Europa van de Staten, die elkaar niet meer bevechten met kanonnen, maar wel met economische en financiële wapens, en die verdeeld zijn op allerlei cruciale punten: de relatie met de mediterrane landen, illegale immigratie, staatsschulden, vredesmissies, solidariteit richting deelstaten die het moeilijker hebben.

Dat de ideële drijfveer en het bewustzijn van de doelen er niet meer zijn, heeft ook gezorgd voor consequenties die het functioneren van Europa als institutie betreffen: de Europese organen zijn op eigen houtje verder gegroeid, vaak opzwellend tot buitenmatige proporties waaruit een soort technocratisch monster is voortgekomen dat vastbesloten lijkt de werkelijkheid om te buigen naar zijn eigen behoeftes. De perceptie dat de Europese structuren inefficiënt zijn, is steeds wijder verbreid: waar tot 2008 (d.w.z. tot het uitbarsten van de financiële crisis) het oordeel over de betrouwbaarheid van de Europese instituten nog zeer positief was, positiever dan het oordeel over de betrouwbaarheid van de nationale staten, beschouwt vandaag de dag – volgens de peilingen – 70 procent van de Europese burgers de Europese structuren (de Commissie, de Raad, het Parlement) als inadequaate tegenover de noden van de mensen en van het sociale leven.

Volgens Joseph Weiler, een van de autoriteiten op het gebied van de Europese dynamiek, lijdt Europa aan een politiek deficit: een authentiek politiek Europees leven ontbreekt omdat de ideële dimensie ontbreekt; omdat alles is ingezet op de economie en de ideële dimensie helemaal niet van de grond gekomen is, vraagt men zich af: “Wat heeft Europa voor zin?”

Tegelijkertijd groeit een idee van Europa als een relativistische culturele en politieke ruimte, waarvan de structuren elke individuele aspiratie, losgekoppeld van het probleem van wat de menselijke persoon is, pogen te legaliseren en zelfs tot bron van recht te maken.

Zouden de eurosceptici dan gelijk hebben die uit de Europese Unie willen stappen omdat ze de droom van haar grondleggers als definitief verslagen en achterhaald zien?

3. De persoon als voorwaarde voor Europa

Is er een uitweg? Jawel, namelijk opnieuw beginnen vanuit de positie die Europa en het Verenigde Europa heeft voortgebracht. Economische belangen alleen zijn niet voldoende om opnieuw te beginnen: nodig is dat opnieuw ontdekt wordt “dat de ander iets goeds is, en niet een obstakel, voor de volheid van ons ik, zowel in de politiek als in de menselijke en sociale relaties” (J. Carrón). Het enige wat opbouwt is een “liefde voor de echo van waarheid die ieder mens in zich heeft. Dat is factor van vrede, constructie van een menselijke verblijfplaats, van een huis dat ook een schuilplaats kan zijn voor de diepste wanhoop” (L. Giussani, 1995).

Het herwinnen van een adequaat bewustzijn van het menselijke, van wat essentieel is voor de verwezenlijking van het individu en van de volkeren, kan alleen geschieden op plaatsen waar het ik van iedere mens opnieuw wordt opgewekt, opgevoed tot een adequate relatie met de werkelijkheid (welke dan ook), die hem existentieel de centraliteit, uniciteit en heiligheid van elke persoon doen begrijpen: hier wordt de tweeduizendjarige ervaring van de christelijke gemeenschap en van alle door leken- en religieuze idealen geïnspireerde sociale realiteiten relevant. Alleen een opvatting van de mens als onherleidbare werkelijkheid, “relatie met het oneindige” (L. Giussani), kan mensen samenbrengen die verschillen in etniciteit, sociale achtergrond, cultuur, religie en politieke ideologie, met het oog op werkelijke integratie die elk ghetto afbreekt en draagster wordt van ontwikkeling.

Vanuit deze bezorgdheid is het nodig een brede dialoog te voeren over hoe de EU zich in de komende jaren zal moeten ontwikkelen, waarin alle burgers betrokken worden en vooral de toekomstige generaties, die al met duizenden hun land van herkomst verlaten en zich thuis voelen waar ze ook heengaan om te studeren of te werken.

Dat heeft ook een belangrijke weerslag op institutioneel niveau. In de toespraak die Benedictus XVI in 2008 niet mocht houden op de Sapienza-universiteit van Rome, verklaarde hij het oordeel van de filosoof Jurgen Habermas te delen “wanneer die zegt dat de legitimiteit van een grondwet voortkomt uit twee bronnen: uit gelijke politieke participatie van alle burgers en uit de redelijke vorm waarin politieke contrasten worden opgelost. Wat betreft deze ‘redelijke vorm’ merkt hij op dat die niet slechts een strijd kan zijn om wiskundige meerderheden, maar als kenmerk moet hebben ‘een argumentatieproces te zijn dat gevoelig is voor de waarheid’, d.w.z. voortdurend ertoe neigt elke vonk van waarheid te ontdekken die overslaat in de ontmoeting met de ander. De waarheid is dan ook nooit individueel bezit om anderen als met een knuppel mee te slaan, maar komt naar boven in de dynamiek van de menselijke ontmoeting: **“De waarheid is een relatie!** Zozeer dat ieder van ons haar opvangt, de waarheid, en haar uitdrukt, vertrekkend vanuit zichzelf: vanuit zijn eigen geschiedenis en cultuur, vanuit de situatie waarin hij leeft, enz. Dat betekent niet dat de waarheid variabel en subjectief is, integendeel. Maar het betekent dat zij zichzelf alleen aan ons geeft in de vorm van een weg en een leven” (Paus Franciscus, ‘Brief aan Eugenio Scalfari’, in: *La Repubblica*, 11 september 2013). Dit haalt het relativisme onderuit, terwijl het juist datgene redt wat het relativisme wil valoriseren: de verscheidenheid, het anderszijn.

In de mate dat men een beroep doet op een ongereduceerde ervaring van de mens, kan men de Europese politiek grondvesten niet meer op de botsing van tegengestelde belangen en een relativisme dat uitmondt in nihilisme, in de onverschilligheid van iedereen voor alles, maar op **een gebruik van de rede “gevoelig voor de waarheid” en op een realisme dat de ander erkent als**

iets goeds voor zichzelf en niet als een bedreiging. Zoals paus Franciscus schrijft, “[bestaat] onze inzet [...] niet uitsluitend uit activiteiten of programma’s van ondersteuning of bijstand; wat de Geest in beweging brengt, is niet een overmaat aan activisme, maar vóór alles een op de ander gerichte *aandacht* ‘door hem als het ware één in wezen met zichzelf te beschouwen’. Deze aandacht van liefde is het begin van een ware zorg voor zijn persoon en van daaruit wil ik daadwerkelijk zoeken naar zijn welzijn” (*Evangelii Gaudium*, 199).

In die zin zouden de Europese organen voorop moeten lopen in het **zich richten naar werkelijke subsidiariteit**. Dat zou de verantwoordelijkheid van iedereen (personen, maatschappelijke groepen, staten) bevorderen terwijl **de illusie dat de antwoorden altijd en hoe dan ook van boven moeten komen, wordt vermeden**.

Een Europa dat dit begrijpt, zou er niet toe neigen zich af te sluiten voor immigratie, zou niet slechts soberheid maar ook solidariteit in de economie bevorderen, zou zich niet terugtrekken in onrealistische en anti-historische vormen van nationalisme, zou zich niet hard maken voor wetgeving gericht op het breken van alle banden door de obsessie voor de nieuwe rechten van het individu te koesteren, zou de vijandigheid jegens de godsdiensten en in het bijzonder de christelijke niet onderschrijven (een vijandigheid die juist datgene verraadt wat Europa in de geschiedenis heeft opgebouwd en groot gemaakt).

“Soms vraag ik mij af wie degenen zijn die er zich in de huidige wereld werkelijk meer om bekommeren de processen leven in te blazen die een volk opbouwen, dan onmiddellijke resultaten te boeken die een gemakkelijk, snel en kortstondig politiek rendement opleveren, maar die geen menselijke volheid opbouwen. De geschiedenis zal hen misschien oordelen naar het criterium dat Romano Guardino formuleerde: ‘De enige maatstaf waarmee een tijd juist beoordeeld kan worden, is de vraag in hoeverre *de volheid van het menselijk bestaan* zich daarin, volgens het bijzondere karakter en de *mogelijkheden* van die tijd, ontwikkelt en een authentieke bestaansreden vindt’ [...]. Als gelovigen voelen wij ons ook degenen nabij die, ook al herkennen zij zich niet als deel van een religieuze traditie, oprecht zoeken naar waarheid, goedheid en schoonheid, die voor ons hun grootste uitdrukkingsvorm en bron vinden in God. Wij voelen hen als kostbare bondgenoten in de inzet voor de verdediging van de menselijke waardigheid, in de opbouw van een vreedzaam samenleven van de volkeren en in het beschermen van de schepping” (*Evangelii Gaudium*, 224, 257).

Dit is de fundamentele bijdrage die het geloof kan geven aan het openbare leven “door de rede te verruimen”, zoals Benedictus XVI ons in herinnering riep. **De bijdrage van het christendom is allereerst een opvoeding tot het zien van de werkelijkheid in al haar factoren** en dus tot het herwinnen van die oorspronkelijke ideële impuls die mettertijd vertroebeld is geraakt. Dat is de werkelijke nood van vandaag.

Als Europa niet doof zal zijn voor een dergelijke oproep, kan het herboren worden en aldus hopen opnieuw de “nieuwe wereld” te worden, voorbeeld en model voor iedereen. De bijdrage die een herboren Europese cultuur kan bieden aan heel de wereld is **de vraag naar wat een mens tot mens maakt en zich mens laat voelen, opnieuw centraal te stellen**.

Maart 2014
GEMEENSCHAP EN BEVRIJDING